

BİR DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ OLARAK ATATÜRK'ÜN 1918 SONRASI YURT DIŞINA ÇIKMAMASI

Fahri MADEN*

Özet: ATATÜRK, 1918 öncesinde Fransa, Almanya ve Bulgaristan gibi dış ülkelere gezilerde bulunmuştu. Bu geziler sayesinde dünyayı tanıma ve tecrübe kazanma imkânı bulmuştu. Bu arada pek çok yurt içi gezi de yapmıştı. Ancak bu tarihten sonra bağımsızlık mücadelesi, inkılaplar, güvenlik ve hastalığı gibi nedenlerle yurt dışına gidememişti. Ancak dünya siyasetini ve dünyadaki gelişmeleri takip etmekten de geri durmamıştı. 1923-1933 yılları arasında daha çok yıllardır süren savaşların yaralarının sarılması ve ülkenin kalkındırılması hedefine yönelmişti. 1933 sonrası ise hastalığının ortaya çıkması, iç işleri konusuna ağırlık vermesine sebep olmuştu. Böyle olmakla birlikte Milletler Cemiyetine girilmesi, Balkan Antantı ve Sadabat Paketi gibi girişimler ATATÜRK'ün dışa dönük ve "Yurtta Barış, Dünyada Barış" siyasetinin bir ürünüydü. Kendisi dış geziye çıkmamış fakat çok sayıda devlet adamı ziyaretine gelmişti. Onları en iyi şekilde misafir eden ATATÜRK, iadeziyaret konusunu Başbakan İsmet İnönü'ye havale etmişti. Bu çalışmada ATATÜRK'ün 1918 sonrası yurt dışına çıkmama sebepleri tartışılmakta ve dönemin kaynaklarından elde edilen bilgiler ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ATATÜRK, İsmet İnönü, Millî Mücadele, Dış Politika, Yurt Dışı Gezi.

REASONS WHY ATATÜRK DID NOT GO ABROAD AFTER 1918 AS A FOREIGN POLICY STRATEGY

Abstract: ATATÜRK had visited several foreign countries like France, Germany and Bulgaria before 1918. These trips gave him the chance to know the world and to gain experience. Meanwhile, he also went on many domestic trips. After this year, however, he could not travel overseas due to factors such as struggle for independence, reforms, security and his illness. Yet, he kept following global policy and developments in the world. Between 1923 and 1933, he mainly focused on healing the wounds left by lengthy wars and developing the country. After 1933, his sickness broke out, causing him to concentrate on internal affairs. Nevertheless, participation in the League of Nations and signature of Balkan Entente and Saadabat Pact were all outcomes of his extroverted policy based on the motto "*Peace at home, peace in the world*". He did not go abroad but many foreign statesmen visited him. Hosting them in the best manner, ATATÜRK charged Prime Minister İsmet İnönü with returning these visits. This work discusses reasons why ATATÜRK did not go abroad after the year 1918 and submits the information gathered from the sources of the time.

Key Words: ATATÜRK, İsmet İnönü, National Struggle, Foreign Policy, Overseas travel.

Giriş

ATATÜRK'ün 1923'e gelindiğinde elde ettiği başarı, dünya kamuoyunda da büyük yankı meydana getirmişti. Bu sebeple hakkında dış dünyada pek çok makale ve eser kaleme alınmış, tezler ortaya atılmıştı (ATATÜRK'le ilgili Almanca kitap, makale ve doktora tezleri için bk. Çalık, 2001). Onun dünyaya bakışında ise İstiklal Savaşı öncesinde gerçekleştirdiği yurt dışı gezilerin önemli bir etkisi bulunuyordu. Bu gezilerden pek çoğu askerî bir görevin yerine getirilmesi sırasında gerçekleşmişti. 1910 yılında Picardi'de yapılacak askerî manevraları izlemek üzere gittiği Fransa gezisi, bunların ilki olup birkaç ay sürmüştü. Fransız ordusu hakkında detaylı bilgiler elde ettiği bu gezi ona, Osmanlı ordusu ile Fransız ordusunu mukayese etme

---

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. fahrimaden@kastamonu.edu.tr

imkânı da vermişti. Her şeyden önemlisi ATATÜRK, Voltaire ve Montesquieu gibi hürriyet kahramanı düşünürlerin ülkesinde 1789 İhtilali'nin izlerini görerek ileride yapmayı düşündüğü inkılap hareketlerini kafasında şekillendirme imkânına kavuşmuştu (Villalta, 2000: 57, 61-62). Ayrıca bu sırada İsviçre, Hollanda ve Belçika gibi Avrupa ülkelerini de gezmişti (Dündar, 2004: 50).

Sofya'da askerî ataşe (ATATÜRK'ün Sofya Ataşeliğinde bulunduğu dair bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.HB, 165/1333 Ra-003) olarak kaldığı aylar ise diplomatik çevrelerin ve sosyetenin arasına karışıp askerî meselelere ilave olarak siyasi tecrübe kazandığı bir dönem olmuştu (Villalta, 2000: 84). Ayrıca Sofya'da Balkan Savaşlarının "kin" ve "öç alma" duyguları içerisinde Türk dış politikasına hizmet ederek uluslararası barışın sağlanması konusundaki başarısının bir ön deneyimini göstermişti. Bu dönemde ATATÜRK, Sofya merkez olmak üzere Atina (ATATÜRK'ün Atina ataşeliğine atamasının yapıldığına dair bk. BOA, İ.BH, 12/1332 S-6), Bükreş, Belgrad ve Çetine ataşeliklerini de yürütmüştü (27 Ekim 193-2 Şubat 1915). Bu görevi sırasında yarbaylığa terfi ettirilen ATATÜRK, yabancı dil bilgisini ilerletmenin yanı sıra Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan devletlerinin siyasi ve askerî durumlarını da inceleme fırsatı bulmuştu (Afetinan, 1999: 23).

Sofya'da operaya da katılan ATATÜRK, bu duruma çok şaşırmış, ancak yakın bir zamanda Osmanlı Devleti'nden kopan Bulgarların neden başarılı olduklarını daha iyi anlamıştı. Bununla birlikte ileride kuracağı Balkan Antantı'nın temellerini daha bu dönemde atmıştı. ATATÜRK, Türk milletinin bir Balkan ülkesinin dostluğuna ihtiyacı olduğunu, Bulgaristan'ın coğrafya, siyaset ve ekonomi açılarından bu ihtiyacı en iyi şekilde karşılayabileceğini daha o dönemde ifade etmişti. Sofya'da kaldığı yaklaşık bir yıl içerisinde geniş bir çevre edinmiş, burada yapılan giysi balosuna bir yeniçeri kıyafetiyle katılarak sempati toplamıştı. Ayrıca askerî ataşeliği döneminde Bulgaristan'daki Türk azınlığın birliğini sağlamaya çalışarak seçimlerde 17 Türk'ün milletvekili seçilmesini sağlamıştı. Dahası Bulgar Hükûmetinin buradaki Pomakları Hristiyanlaştırma politikasına son verilmesi için girişimlerde bulunarak evlerinden koparılan birçok Pomak çocuğun ailelerine gönderilmesini temin etmişti (Ozankaya, 1999: 90-91). Böylece onu İstanbul'dan uzaklaştırmaya yönelik âdeta bir sürgün olan bu görev, "ileriye dönük projelerini biçimlendirdiği; toplumsal, siyasi ve kültürel modernleşme atılımını yakın örnekleriyle izlediği bir laboratuvar" olmuştu. ATATÜRK, Sofya'da bulunduğu dönemde Madam Corinne ve Tefvik Rüştü Bey gibi yakın görüştüğü kişilere mektuplar yazmıştı. Madam Corinne'ye yazdığı 12 Ocak 1914 tarihli mektubunda: "...Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri... Fakat bu ihtiraslar, yüksek yerler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminiyle ilgili değil. Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini, vatanına büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle yapılmış bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum." diyordu (Dündar, 2004: 58, 61; Bu mektuplar için ayrıca bk. Karakaş-Aksop, 2006: 96-107).

ATATÜRK, Aralık 1917'de Veliht Vahdettin ile Almanya gezisine de katılmıştı. Bu gezi ATATÜRK ile Veliht arasında "nispi bir dostluk", yakınlaşma ve etkileşim sağlamakla kalmamış; Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Suriye Cephelelerinde Alman komutanlarla birlikte savaşan ve bu komutanların uyguladıkları askerî taktikleri eleştiren ATATÜRK'e, bu devletin gücünü ve imkânlarını yakından görme fırsatı da vermişti. Nitekim gezinin sonunda Almanya'nın nasıl bir bitkinlik içerisinde olduğunu görmüş ve savaşı şimdiden kaybettiğinin farkına varmıştı. Bununla birlikte bu gezide Anafartalar komutanı olarak ilgi odağı olmuş, Korgeneral Ludendorff'un 21 Mart 1918 tarihinde İtilaf devletleri cephesine yapacağı taarruz hareketi konusunda kendisi ile yaptığı konuşmada müttefik devletlerin savaşı kaybedeceğini açıkça söylemekten çekinmemişti (Bardakçı, 1999: 504). ATATÜRK'ün bu gezide Veliht Vahdettin ile yakınlaşması, onu tanınması ve ona tesir etmesi (ATATÜRK ile Veliht Vahdettin arasındaki bu yakınlaşma, ATATÜRK'ün onu tesiri altına alması ile ilgili gezi hatıraları hakkında bk. Atay, 1955: 26-44; Bardakçı, 1999: 68-74; Kutay, 2000: 16-40; Çeliker, 1988: 651-663) ise ayrı bir önem taşımaktadır. Keza Veliht Vahdettin'in gezi sırasında ATATÜRK'te uyandırdığı intiba "müspet yolda tesir edilmesi durumunda memlekete faydalı olabileceği" yönünde olmuştu (Villalta, 2000: 137-148; Afetinan, 1999: 33; ATATÜRK'ün Almanya'ya yaptığı ziyaretin 80. Yıl dönümünde Almanya'da Parkhotel'de "ATATÜRK Köşesi" açılmıştır. Kopaçlı, 1997: 549-556). Veliht Vahdettin ise bu gezi sırasında ATATÜRK'ü yakından tanımış ve tahta çıkar çıkmaz "eğer kabul ederse" onu kendisine yaver yapmaya karar vermişti (Bardakçı, 1999: 74).

ATATÜRK, Almanya gezisinin ardından Karlsbad ve Viyana'ya da bir seyahatte bulunmuştu. Ancak hayatındaki son dış gezi olan bu seyahatin sebebi sol böbreğindeki iltihaplanmaydı (Villalta, 2000: 149; Kutay, 2000: 42). Doktorların kaplıca tavsiyeleri üzerine 30 Haziran 1918'de Almanya'daki Karlsbad'a giden ATATÜRK, orada kaldığı bir ay içerisinde yaşadıklarını gün gün not etmiş, Karlsbad'daki tedaviden sonra Viyana'ya geçerek oradan İstanbul'a dönmüştü (Afetinan, 1999: 57-111).¹ Ayrıca buradaki tedavisi sırasında Almanca dersleri almayı ve bol bol kitap okumayı ihmal etmemişti (Dündar, 2004: 77).² 6 Temmuz 1918'de şunları yazmıştı günlüğüne: "...ben her vakit söylerim, burada da bu vesile ile arz edeyim. Benim elime büyük yetki ve güç geçerse ben toplum hayatımızda arzu edilen inkılabı bir anda, bir 'Coup' (darbe) ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkârınavamı, efkârıulemayı yavaş yavaş benim tasavvurâtım derecesinde

---

¹ ATATÜRK, Karlsbad'a kaldığı bir aylık sürede "Karlsbad'da Geçen Günlerim" adıyla günlük tutmuş, beş defterde 158 sayfalık bu günlükler onun siyaset ve sosyal hayata yönelik fikirlerini açığa çıkarmıştır. Özellikle kadınların toplumsal hayata iştirak ettirilmeleri konusunda yazdıklarına sık sık atıfta bulunulmuştur (Afetinan, 1999: 83-84). ATATÜRK'ün Viyana'da kalmaya niyeti yoktu. Ancak o dönemde salgın halinde bulunan İspanyol nezlesine yakalandığından bir müddet Viyana'da ikamet etmek zorunda kalmıştı (Karakaş-Aksop, 2006: 239).

² ATATÜRK, Karlsbad'da daha çok Fransızca eserler okumuştur. Bunlar Andre Beaumier'in *Revolte*; Balzac'ın *La Peau de Chagnin*; Baron de Baltz'ın *Vers L'Echafaud*; Patrouillet'in *Les Origines de l'Expedition d'Egypte* ve *Ostrovski* gibi eserlerdi (Lütem, 2002: 99).

tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben, bu kadar sene yüksek tahsil gördükten, medeni hayatı ve toplumu inceledikten, hürriyetimi elde etmek için hayatımı ve vaktimi feda ettikten sonra, avam mertebesine ineyim, onları kendi mertebeme çıkarayım? Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.” (Afetinan, 1999: 81-82; Karakaş-Aksop, 2006: 233). Bu sözleri onun daha o dönemde yapacağı inkılap hareketlerinin altyapısını oluşturduğunu, okuduğu her kitaptan ve gezip gördüğü yerlerden eli boş dönmediğini göstermektedir.

ATATÜRK, 1918 Sonrası Neden Yurt Dışına Çıkmadı?

ATATÜRK'ün dönem dönem yurt gezilerine de çıkıp halkla bire bir görüşerek halkın durumunu yerinde gördüğü, onların istek ve görüşlerini dinlediği bilinmektedir.³ Mesela daha Kurtuluş Savaşı yıllarında (1922'de) bir yıl önce Yunan işgalinden kurtarılan Adapazarı ve İzmit bölgesine 12 günlük bir gezi yaparak hem yöredeki Kocaeli Grubuna ait askerî birlikleri denetlemiş hem de halkla görüşerek onların durumlarını yakından görmüştü (Özel, 2004: 145-175). 1925'te yaptığı Kastamonu ve İnebolu ziyareti buralarda halk ile girdiği diyalog sayesinde Şapka İnkılabı'na kapı aralamıştı (Lewis, 2009: 360-361). 1926'daki İzmir gezisi ise ATATÜRK'e suikast girişiminin ortaya çıkarılmasına rağmen gerçekleşmiş ve 24 gün sürmüştü (Ari, 1991: 257)⁴.

Görüldüğü üzere Kurtuluş Savaşı öncesi yurt dışı gezilere katılarak çeşitli tecrübeler kazanan, zafer sonrası ise sık sık yurt gezilerine çıkarak devlet çalışmalarını yerinde denetleyen ve halkla doğrudan temasa geçen

³ ATATÜRK ilk yurt içi gezisini 1908 yılının Ekim-Kasım aylarında o dönem henüz Osmanlı toprağı olan Trablusgarp ve Bingazi'ye yapmıştı. Bu gezi İttihat ve Terakki Cemiyetinin isteğiyle gerçekleşmiş, ATATÜRK bu bölgeye Meşrutiyet'in ilanı sonrası çıkan bir isyanı incelemek ve önlemek üzere gizli olarak gitmişti. Yaptığı incelemede isyanın aşiret meselelerinden çıktığını anladı. Bunun üzerine askerî tedbirlere başvurmadan, görüşmeler yoluyla isyancıları Meşrutiyet ve Kanuniasasi'ye bağlı kalmaya ikna etti. Bununla birlikte ATATÜRK, Trablusgarp ve Bingazi'de halk ve İttihatçılarla görüştü. Bu açıdan bölgeye huzur getirmekle kalmamış, İttihat ve Terakki örgütünün disiplin altına alınmasına da ön ayak olmuştu. Koloğlu; 1996: 320, 324, 331, 333, 337). Bununla birlikte ATATÜRK'ün yurt gezilerine daha Millî Mücadele'nin başlarında başladığı görülmektedir. Kırşehir gezisi için bk. Uzun; 2006: 59-76.

⁴ Bunların dışında ATATÜRK 1923-1938 arasında pek çok yurt gezisine çıkmış, Türk milletini değişim ve harekete yönlendirebilmek için ülkenin her yerini gezmiş, toplantı ve çalışmalar yapmış ve halk ile iç içe olmaya özen göstermişti. Bu gezi ve ziyaretler 1923'te İzmir (iki defa), Balıkesir ve Adana; 1924'te yine İzmir, Söke, Kuşadası, Dumlupınar, Bursa (iki defa), İstanbul, Trabzon, Samsun, Amasya, Sivas, Erzurum, Kars, Sarıkamış, Şebinkarahisar, Suşehri; 1925'te Konya (iki defa), Osmaniye, Dört Yol, Mersin, Silifke, Çankırı, Kastamonu (iki defa), İnebolu, Devrekani, Taşköprü, Daday, Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir; 1926'da Adana, Bursa (iki defa), Marmara Denizi, İzmir (iki defa), Çeşme; 1927'de İstanbul (iki defa) ve İzmir (iki defa); 1928'de İstanbul (iki defa), Tekirdağ, Samsun, Amasya, Kayseri; 1929'da İstanbul ve Yalova; 1930'da Antalya ve İstanbul; 1931'de İstanbul (iki defa), Aydın, Antalya, Malatya; 1932, 1933 ve 1934'te İstanbul (dört defa); 1935'te yine İstanbul (dört defa) ve Antalya; 1936'da İstanbul; 1937'de İstanbul (üç defa), Konya, Trabzon, Çerkezköy, Nazilli, Söke, Malatya, Urfa, Diyarbakır; 1938'de İstanbul (üç defa), Mersin, Erdek şeklinde meydana gelmişti. Önder; *ATATÜRK'ün Yurt Gezileri (1923-1938)*, Ankara 1998.

ATATÜRK, 1918 yılından sonra, hele hele cumhurbaşkanı olduktan sonra neden hiç yurt dışına çıkmamıştı? Bir defa kendisi hiçbir yere gitmeden herkesi ayağına getirmesi bir erdem olarak yorumlanmıştır. Engin Ardiç, “ATATÜRK’ün Pasaportu Var mıydı?” yazısında, bunun bir erdem olmadığından yola çıkarak “Türkiye’yi ziyarete gelenler kendi ülkelerinde veya dünya siyasetinde etkili kişiler değildi.”, demektedir (Ardiç, 14 Mart 2009: 3). Derviş Ömer Çağlar ise “ATATÜRK Neden Dış Seyahate Çıkmadı?” yazısında “ATATÜRK’ün tarihî kişiliği rencide edilmeden böylesine ayrıntı gibi görünen bir konuyla ilgili tarihçilerin konuyu tartışarak olayın nedeninin ortaya konulabilmesi için bir tür beyin fırtınası yapmalarının faydalı olacağı”⁵ni söylemektedir. ⁵ Ardiç’in yazısı basınımızda olumlu olumsuz yansımaları neden olmuştur. Ancak her zaman olduğu gibi kimsenin derdi meseleyi anlamak olmamış, aksine birbirini itham edici iddialarla mesele sulandırılmıştır. Aslında tarihçilerden “Beyin Fırtınası” isteyen yazarın düşüncesini önemsemek ve bu konuya açıklık getirmek gerekmektedir.

ATATÜRK’ün 1918 sonrasında yurt dışına çıkma gereği duymadığı açıktır (*Cumhurbaşkanlığı Tarihi (1921-2005)*, 2005: 323). Bu kararında güvenlik meselesinin etkili olduğu akla ilk gelen sebeplerdendir. Ayrıca bir suikast endişesi doğmuş olduğu, özellikle 1926 İzmir suikastının etkisiyle ihtiyatlı hareket edildiği düşünülebilir. Ancak dış ülke liderleriyle her vesile ile irtibat hâlinde bulunduğu da bir gerçektir. Bu sebeple ATATÜRK’ün bedeninin yurt sınırları dışına çıkmaması, onun dünya siyasetinde etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Her gelişmenin ardından dış ülke yetkilileriyle iletişime geçmesi, Milletler Cemiyetine girilmesi, Balkan Antantı ve Sadabad Paktı’nın imzalanması dünyadan kopuk siyaset izlendiği fikrini tekrar düşünmemize sebep olmaktadır. Örneğin Suudi Arabistan’ın kuruluşunu ilk kutlayan devlet başkanı ATATÜRK’tür (Şişman, 2000: 170).

Öte yandan ATATÜRK’ün yurt dışı geziye çıkmamasının nedeni olarak kendi ağzından kesin bir ifadeye rastlanmamaktadır. Peki, çevresinde yer alan kişilerin bu konuda telkinleri, yönlendirmeleri veya tavsiyeleri olmuş muydu? Ya da dış ülke liderlerinden ATATÜRK’e davet gelmiş miydi? Osmanlı padişahlarının devletin başıboş kalmasından endişelenerek hac yapmadıkları bilinmektedir. Osmanlı Devleti yönetim anlayışı yaklaşık 9 ay süren hac yolculuğuna hükümdarların çıkmasına müsaade etmemişti. Zira özellikle XIX. yüzyıldan önce böyle bir yolculuğa çıkan hükümdarların tahtlarını kaybetme ihtimalleri yüksekti. Bununla birlikte İran ve Habsburglar gibi iki büyük düşman güçten dolayı padişahların merkezden uzaklaşmaması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nde bu konunun tek istisnası Cem Sultan’dı. Ayrıca son Osmanlı Padişahı Vahdettin, padişahlığının ardından hacca gitmiş, ancak eşkıya saldırısı sebebiyle haccını tamamlayamamıştı. Öte yandan hacca gitmeme geleneği sadece Osmanlı Devleti’ne de mahsus olmamıştı. Osmanlılardan önce Karahanlı,

---

⁵ Derviş Ömer Çağlar; “ATATÜRK Neden Dış Seyahate Çıkmadı?”, [http:// www. indigodergisi. com/ doc41. htm](http://www.indigodergisi.com/doc41.htm), Erişim 27 Mart 2010.

Gazneli, Büyük Selçuklu gibi Türk devletlerinin hükümdarları da hacca gitmemişlerdi (Afyoncu, 2005: 205-20). Acaba Türkiye'nin inkılaplardan geçtiği bir dönemde otorite boşluğu oluşmaması için mi ATATÜRK yurt dışına çıkmamıştı?

ATATÜRK, 1928 yılında Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'ye gelip uzun süre kalmasını ülkesindeki siyasi şartlar açısından sakıncalı görmüş ve onu uyarıyordu. Hatta bu uyarının haklılığı da bir süre sonra ortaya çıkmış, kral devrilipt tahtından olmuştu. Bu da ATATÜRK'ün nazik ve ciddi dönemlerde yurt dışı gezilere sıcak bakmadığını gösteriyordu (Akbaş, 2008: 321). Bu sebeple inkılapların yoğun olarak yapıldığı dönem, otorite boşluğu oluşmaması düşüncesi yurt dışına gitmemeyi gerektirmiş olmalıdır. Ancak sakın bu durum, yani ATATÜRK'ün hiç yurt dışı geziye çıkmayıp, uçağa binmeyişiinden (binemeyişinden) kaynaklanıyor olmasın? Dönemin hükümetleri ATATÜRK'ün uçağa binmesine müsaade etmiyordu. Zira uçak henüz güvenilir bir ulaşım aracı değildi. Bu sebeple ATATÜRK'ün yurt içi gezileri bile daha güvenli vasıtalarla yataklı trenler ve otomobillerle gerçekleşmişti (Armağan, 2007: 74-79).

ATATÜRK emperyalist ülkelere küsmüş müydü? Yıllarca savaşılan düvelimuazzama, Türk kanını son damlasına kadar dökme niyetindeydi. ATATÜRK'ün böyle bir tepki göstermesi beklenebilir. Anıl Çeçen'e göre ATATÜRK, "Emperyalist işgalleri nedeniyle Batı ülkelerine kırgındı. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı döneminde Batı ülkelerine ziyarete gitmemişti." (Çeçen, 2007: 154) Dış ülkelere gitmemekle örneğin Lozan'da kapitülasyonların kaldırılışı sırasında "Siz yoksul bir ülkesiniz, yakında gelip borç para isteyeceksiniz." diyen İngiltere'ye⁶ bir "dik duruş" sergilemiş olmalıydı. Zira ATATÜRK'ün tüm yaşamına egemen olan "eğilmezlik" özelliği kişisel karizmasının en önemli niteliğini oluşturuyordu. Ayrıca bu özellik, kişisellikten çok millî bir nitelik olarak da kullanılmıştı (Kongar, 1999: 134). İngiltere Kralı VIII. Edward'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda yaşanan bir olay ATATÜRK'ün bu özelliğini en açık bir şekilde göstermektedir. Olay şöyledir: Dolmabahçe Sarayı'ndaki yemek sırasında garsonlardan biri -heyecandan olsa gerek- elindeki büyük porselen tabakla yere yuvarlanır. Sofradakilerin bu olayın utancıyla önlerine baktıkları anda ATATÜRK, hiçbir şey olmamış gibi Kral VIII. Edward'a eğilerek, "Bu millete her şeyi öğrettim, fakat uşaklığı öğretmedim." demiştir. Böylece herkesin neşeye boğulduğu sırada çok ince bir mesaj vermiştir (Granda, 1973: 362-363).

ATATÜRK 1923 yılında "... Biz yabancılara karşı herhangi hasmane bir his beslemediğimiz gibi onlarla samimane münasebetlerde bulunmak arzusundayız." diyordu (*Mustafa Kemal'den Geriye Kalanlar Ulu Önder'in Gençliğe Mirası*, 2007: 81). Ancak 1923-1933 yılları arası birbiri ardına gelen inkılap hareketleri ATATÜRK'e bir yurt dışı gezi yapmak fırsatı vermemişti.

⁶ Lord Curzon tarafından dile getirilen bu düşünce Avrupa'nın o dönemde Türkiye'ye bakışını yansıtmaktadır. Bu olayı İsmet İnönü, 1960 yılında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde yaptığı konuşmasında açıklamıştır. Aydemir, 1983: 115.

Madam Titaina'ya verdiği ve 30 Kasım 1924'te İkdam gazetesinde yayımlanan mülakatında ATATÜRK'ün o dönemde neden yurt dışına çıkmadığına dair bir ipucu buluyoruz. Mülakatta Titaina, ATATÜRK'ün Fransa'ya seyahat yapacağını gazetelerin yazdığından söz etmiş, bunun üzerine ATATÜRK "Fransa'ya seyahatim mi? Filhakika Mösyö Mojen ile görüştüm ve Türk toprağından dışarıya ayak attığım zaman en evvel Fransa'yı ziyaret edeceğimi vadettim. On beş sene evvel tanımış olduğum memleketinizi memnuniyetle tekrar göreceğim." demişti. Titaina'nın "Ne vakit?" sorusuna ise "Bunu tayine imkân yok. Önce çözümü gereken birçok mesele var. Her şey ahval ve vaziyete tabidir. İlerlemekte bulunduğumuz serzenişinin bize atfedildiğini işitmişsinizdir. Fakat genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sene evvel doğmuş bulunduğunu ve memleket dâhilinde muazzam bir iş karşısında bulunduğumuzu unutuyorlar." (Baydar, 2000: 112-113)

Demek ki ATATÜRK, Fransa'ya bir dış gezi yapmayı düşünmüş ama içerde halledilecek pek çok meselenin olması buna mani olmuştu. Zira ATATÜRK'e göre dış politikanın gelip dayandığı esas, bir devletin iç teşkilatıydı. Dış politikada başarılı olabilmek için içte kuvvetli olunması gerekiyordu. Bu sebeple öncelikle iç işleri düzene koymak ve teşkilatlı bir yapıya kavuşturmak gerekiyordu (Sandıklı, 2008: 66). Bununla birlikte ATATÜRK'ün dış politika anlayışı gösterişe yönelik, serüvenci bir politika değildi. ATATÜRK bazı ülkeler gibi ülke içerisinde büyük sosyoekonomik sorunlar yaşanırken bu sıkıntıları hafifletmek adına halkın dikkatini dışarıya çekmek istemiyordu (Sander, 2003: 421).

ATATÜRK'ün Cumhuriyet'in ilanı sonrası iç işlerine daha fazla önem verdiği *Nutuk*'ta da göze çarpmaktadır. *Nutuk*'ta dış politika üzerine bir inceleme yapan Jacob Landau, ATATÜRK'ün İstiklal Savaşı'nın sonuna kadar dış politikaya, bundan sonra da iç politikaya daha fazla önem verdiği tespitinde bulunmaktadır. Buna göre zaferden sonra dış politika ihmal edilmemişse de devamlı olarak içteki güncel meselelerle inkılaplarla meşgul olduğundan dış politika daha az ilgi çekmişti (Landau, 1980: 40-41). Bununla birlikte ATATÜRK pek çok yabancı devlet adamıyla görüşmelerini Türkiye'de yapmıştı. ATATÜRK'ün konukları olan Yunan Başkanı Venizelos 1930'da, Irak Kralı I. Faysal 1931'de, Yugoslav Kralı Aleksander 1933'te, İran Şahı Rıza Pehlevi 1934'te, İngiltere Kralı VIII. Edward 1936'da, Ürdün Meliki Abdullah 1937'de Türkiye'ye gelmişlerdi (Yılmaz, 2002: 579-596; Şimşir, 1981: 157-207). Bazen de yabancı devlet adamlarının temsilcilerini, elçilerini yine Türkiye'de konuk etmişti. Bu görüşmelerde yabancı devlet başkanlarına dostluk mesajlarını göndermekle yetinmişti. Örneğin Romanya Başkanı Jorj Tataresku ile yaptığı görüşmesinin sonunda "...Doğrudan doğruya görüşmek, memleketleri alakadar eden meselelerin hallinde en müessir çaredir... Benden de majeste kralınıza dostluk selamları götürmenizi rica ederim." demişti (Şimşir, 1981: 199).

Öte yandan Temmuz 1929'da Sıhhiye Vekili Refik Bey, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya gönderilen ilk temsilci olmuştu. Gerçi onun

ziyareti resmî mahiyette değildi. Ancak bu ziyaret yakın bir gelecekte ATATÜRK'ün de Amerika'ya gideceği haberlerinin yayılmasına neden olmuştu. Bu konuda özellikle gazetelerde yazı ve haberler çıkmış, hatta Amerika Hükûmeti mensupları Refik Bey'e ATATÜRK'ün ülkelerinde çok samimi karşılanacağını söylemişlerdi. Ne yazık ki ATATÜRK'ün böyle bir geziye çıkması planlanmadığından bu konu tatlı bir söylenti olmaktan öteye geçememişti.⁷ Bununla birlikte ATATÜRK'ün Amerika Başkanı Roosevelt ile de sıcak bir dostluğu vardı. 1937 yılında Türkiye'de çekilmiş hareketleri resimler Amerika'ya gönderilmişti. Bu resimleri izleyen ve Türk posta pullarındaki resimlere de hayranlıkla baktığını ifade eden Amerika Başkanı Roosevelt, ATATÜRK'e gönderdiği mektubunda bir gün kendisiyle bir araya gelmeyi ve bunları kendi gözleriyle görmek istediğini belirtmişti. Bunun üzerine ATATÜRK, "Sizinle en kısa sürede bir araya gelebilmek benim de en içten arzum olup cezbedici ve bunca büyük işler başaran güçlü şahsiyetinizi Türkiye'de ağırlamaktan duyacağım sonsuz zevki bana tattıracak günü sabırsızlıkla bekliyorum." cevabını vermişti (Altınar, 1981: 798). Ancak kısa bir süre sonra ATATÜRK'ün rahatsızlanması ve vefatı bu buluşmaya engel olmuştu.

Bununla birlikte İran Şahı Rıza Pehlevî'nin Türkiye'yi ziyareti ATATÜRK'ün isteği üzerine gerçekleştiğinden diğerlerinden ayrılmaktaydı. ATATÜRK 1932 yılında, Tahran Büyükelçisi Hüsrev Bey'i kabulünde Rıza Han ile "şahsen tanışmak" istediğini, fakat kendisinin İran'a ziyaret yapmasına imkân bulunmadığını, Rıza Han'ın da Türkiye'ye gelme olanağı olamayacağından sınır bölgesinde buluşulabileceğini kendisine iletmesini istemişti. ATATÜRK'ün bu önerisinde Rıza Han, "Gazi hazretlerini Ankara'da makamlarında resmen ziyaret etmek kararındayım." cevabını vermiş, ayrıca başka hiçbir yabancı devleti ziyaret etmeyeceğini de eklemiştir. ATATÜRK'ün bu isteğine Rıza Han ancak 2 yıl sonra icabet edebilmiş, 1934 yılı Haziran'ında Türkiye'ye gelmişti. İlk olarak Maçka'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey tarafından karşılanan Rıza Han'a ATATÜRK'ün kendisini sabırsızlıkla beklediği iletilmişti. Nitekim 16 Haziran 1934 tarihinde Ankara'ya ulaşan Rıza Han, onuruna verilen ziyafette yaptığı konuşmayı ATATÜRK'ü İran'a davet ederek bitirmişti (*Cumhuriyet*, 17 Haziran 1934, s.4; Akgül, 2005: 17-25).⁸

---

⁷ New York'ta yayımlanan *Evening Graphic* gazetesinin 2 Temmuz 1929 tarihli nüshasından nakleden Bilâl N. Şimşir; *ATATÜRK ve Yabancı Devlet Başkanları*, C I, Ankara 1993, s. 198. ATATÜRK'ün ve bazı Türk diplomatlarının Amerika'ya gidip gitmeyecekleri ile ilgili olarak Amerikan basınında yer alan haberler için bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA); Dosya No. 327, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 2.9.27; ATATÜRK, Amerika'ya gitmedi, ancak 1932 yılında Türkiye tarihini tanıtıcı mahiyette Nutuk gönderildi. BCA; Dosya No. 85130, Fon Kodu.30.10.0.0, Yer No. 83.550.28.

⁸ ATATÜRK, Tahran Büyükelçisi Muhittin Paşa aracılığı ile Rıza Han'a cumhuriyet ilan etmesi teklifinde bulunacak ölçüde siyasi yakınlık elde etmişti. Ancak Türkiye'de hilafetin kaldırılması Rıza Han'ın İran'da cumhuriyet ilan etmesini engelleyen sebeplerden biri olmuştu. İki lider arasında bu denli dostluk oluşmasına rağmen ATATÜRK, Rıza Han'ın Türkiye'yi ziyaretine mukabelede bulunmamıştı. 25 Nisan 1926'da yapılan Rıza Han'ın taç giyme törenine gösteri uçuşu yapmak üzere iki askerî uçak gönderilmişti. Ayrıca ATATÜRK, Han'a hediye olarak

Öte yandan ATATÜRK'e bir davet de Eylül 1933'te Türkiye'ye gelen Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos'tan gelmişti. Maksimos, Çankaya'ya kabul edildiği sırada ATATÜRK'ü Atina'ya davet etmiş, Yunan milletinin kendisini Atina'da konuk etmekten pek bahtiyar olacağını bildirmişti (Akşam, 12 Eylül 1933). Yine 1936 yılında Türkiye'ye gelen İngiltere Kralı VIII. Edward'ın gezisinin sonunda ATATÜRK'ün, hanımefendiden gelecek yıl da Kral'ı getirmelerini rica etmesi üzerine, VIII. Edward da onu İngiltere'ye davet edip (Akyol, 2008:525), "Bir gün sizin de Londra'yı şerefliendireceğinizi umarım." demişti (Akşam, 7 Eylül 1936). Hatta mütenekkiren gelirse daha rahat gezebileceklerini belirtmişti (Altay, 2008: 489). Bu nazik davete karşı ATATÜRK, "İngiltere'yi ziyaret etmeyi daima arzu ederim." (Akşam, 7 Eylül 1936), diyerek cevaplamış ancak bu arzusunu yerine getirme imkânı bulamamıştı.

Ancak ATATÜRK kendisini ziyarete gelen bu liderlere iadeiziyarete bulunmamıştı. Onlar da devletler arası protokolün bir gereği olan ziyaretin iadesi hususunun üzerinde durmamışlar, ATATÜRK'ün şahsına karşı istisnai bir jest göstermişlerdi (Altiner, 1981: 678). 1933 yılından itibaren hissedilmeye başlayan karaciğer rahatsızlığı, vefat ettiği 1938'e gelindiğinde ağırlaşmıştı. Doktorların tavsiyeleri üzerine son dönemlerini daha çok yurt içi gezilerde geçirmişti. Ancak tedavi maksatlı da olsa yurt dışına gitmeyi istememişti. Lord Kinross'un naklettiğine göre ATATÜRK yabancı doktor getirilmesine de karşı çıkmıştı. Zira hastalığının dışarıda duyulmasını Hatay sorununun çözümüne engel olabileceği gerekçesiyle istememişti (Kinross, 1994: 564). Hatta rahatsız olmasına rağmen Hatay meselesi için 1938 yılında bir güney gezisine çıkmış, Mersin ve Adana'da askerî geçit törenlerine katılmıştı (Akyol, 2008: 530). Bu itibarla 1933'ten sonra rahatsızlığı yurt dışına gidip gelmeye engel olduğu gibi bu tür siyasi mülahazalar da ülke dışına çıkmamasında etkili olmuştu.

ATATÜRK'ün kendisini ziyarete gelen dış ülke liderlerine iadeiziyarete bulunacağı söylentileri dönem dönem basına yansımıştı. Ama bunlardan hiçbiri gerçekleşmemişti. Mesela Bağdat'ta çıkan el-Âlemü'l-Arabî gazetesi 1932 yılı ilkbaharında ATATÜRK'ün Kral Faysal'ın Ankara ziyaretine iade mahiyetinde Irak gezisine çıkacağını duyurmuştu (Son Posta, No. 480, 25 Teşrinisani 1931, s.1). Benzer bir haber 1934 yılında çıkmış, ATATÜRK'ün Yugoslavya Kralı Aleksandr'ın ziyaretlerine karşılık olarak Belgrad'a gidecekleri bir İngiliz gazetesinde haber verilmişti (Son Posta, No. 1253, 19 İkinci Kânun 1934, s.1). Eylül 1934'te ise ATATÜRK'le Stalin'in Soçi'de buluşmaları gündeme gelmiş, ATATÜRK'ün daha önce hiç yurt dışı geziye çıkmaması bu görüşmeyi daha anlamlı hâle getirmişti. Bu görüşmenin gerçekleşmesi durumunda 1925 yılında iki ülke arasında yapılan antlaşmanın on yıllığına uzatılması da tasarlanmıştı. Ne yazık ki bu görüşme yapılamamıştı (Gürün, 1991: 129). Bir başka söylenti 1935 yılında ortaya çıkmıştı. Bu defa ATATÜRK'ün Moskova'ya gideceği, dönüşte ise Bükreş ve

---

değerli taşlarla süslü bir kılıç yollamıştı. Rıza Han kılıcı "Bu yalnız bir dost yadigârı değil, bir kardeş yadigârıdır." diyerek büyük bir memnuniyetle kabul etmişti. Akgöl; 2005: 13-14, 16.

Belgrad'a uğrayacağı haberleri yayılmıştı. L'Ere Nouvelle adlı Fransız gazetesi bu seyahatin, "Realiteye dayanan ve barışa hizmet eden Türk-Rus dostluğunun kıymetinin tezahürü olacağını" yazmıştı. Ancak Anadolu Ajansı, içinde bulunulan yılda böyle bir şeye karar verilmediğini ilan ederek bu haberi yalanlamıştı (*Akşam*, 27 Haziran 1935; *Son Posta*, No. 1750, 27 Haziran 1935, s.1). Ancak böyle bir ziyaretin gerçekleşebilme ihtimali dahi uluslararası arenada büyük bir yankı meydana getirmişti (Kolesnikov, 2010: 35). Nitekim 1935 yılı ilkbaharında ATATÜRK'ün iadeiziyarete bulunacağı düşünüldükçe İran'da da çeşitli hazırlıklar yapılmış (BCA, Dosya No. 437236, Fon Kodu.30.10.0.0, Yer No. 261.759.21) ancak böyle bir iade gerçekleşmemişti.

ATATÜRK'ün yurt dışına çıkıp çıkmamasında İsmet İnönü bir inisiyatif kullanmış mıydı? Ahmet Hamdi Başar'a göre ATATÜRK, 1931 yılından sonra devlet idaresinde sorumluluğu İsmet İnönü'ye bırakmış, "Onun sekte ve tutucu görüşünün etkisinden kurtulamamıştı." (*Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi "Gazi Baba Çok Kızmış!.."*, 2007: 468) Bu itibarla da yurt dışı gezilere ATATÜRK'ün yerine İsmet İnönü çıkmış, Türkiye'yi ziyarete gelen dış ülke devlet adamlarına genelde başbakan sıfatıyla İsmet İnönü iadeiziyarete bulunmuştu. Yunan Başbakanı Venizelos'un, İngiliz Kralı VIII. Edward'ın ziyaretlerine karşılık olarak İnönü bu ülkelere gitmişti (Gönlübol-Sar, 1963: 62). Bulgaristan'a da ATATÜRK'ün "Dost Bulgarlara çok selam iletin." isteğiyle İnönü gitmişti (Velikov, 1989: 1958). Yine 1932'de Rusya'ya ve aynı yıl İtalya'ya İnönü bir gezide bulunmuş, Mussolini ile Roma'da görüşmüştü (*Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 2002: 184-185). Bu gelişmelerden ATATÜRK'ün yurt dışı gezi yapmadığı ama bu konuyu İsmet İnönü'ye havale ettiği sonucu çıkmaktadır.

ATATÜRK, doğduğu ve çocukluğunu yaşadığı Selanik'i hiç mi aklına getirmemişti? ATATÜRK'ün "Şahane Gözler" gibi Rumeli türkülerini çok dinlediğini (Sorgun, 2004: 342), sık sık çocukluk hatıralarını anlattığını göz önüne alacak olursak doğup büyüdüğü coğrafyaya özlem duyduğu yargısına varabiliriz. Hatta zaman zaman o günlere dönme arzusu duymuştu. Özellikle Selanik kordonunda bulunan Beyaz Kule'de geçen gecelerinin daima özlemine çekmiş, sofralarında savaş hatıralarından çok, bu geceleri anlatmıştı (Aydemir, 1995: 9-10). O hâlde, bu bölgeye gitmek istemiş ancak yoğun devlet işleri buna engel olmuştu. Bununla birlikte yapılacak bir veya daha fazla dış gezinin masraflı olacağı ve zaten kıt olan gelirlerin bu yolda harcanmaması düşünülmüş olmalıdır. Yakın zamanda 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in dahi geziler konusunda tasarruflu davranması, o dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda dış geziye çıkma masrafından kaçınıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Öte yandan konunun bir de sansasyona açık yönü vardır. Bunlar: "ATATÜRK dışa açılmayan, içe kapanmacı bir siyaset izlediğinden dünyadan kopuktu, onun için yurt dışına çıkmadı." gibi düşüncelerdir. Bu tür düşüncelerin doğruluğunu kabul ettiğimizde dış ülke liderlerinin neden Türkiye'ye geldiklerini, daha da önemlisi ATATÜRK'ün dış ülke liderlerine

yüzlerce telgrafı ve bir o kadar mektubu neden yolladığını izah etmek zorlaşmaktadır. O hâlde ATATÜRK'ün yurt dışına çıkmayışı, dünyadan kopma siyaseti ile değil, iki dünya savaşı arasında her devletin kendine göre bir telaşının olmasıyla açıklanabilir. Zira herkesin kendi derdine düştüğü bu dönemde Türkiye de uzun yıllar süren savaşların yaralarını sarmakla meşgul olmuştu. ATATÜRK, bu dönemde daha çok yıllardır süren savaşlarla geri kalmış milletini modern medeniyetler seviyesine ulaştırmak, bunu yaparken de ülkenin kalkınmasını sağlamak hedefine yönelmişti.

Sonuç

1918 öncesi askerî ve diplomatik görevler ile tedavi maksatlı olarak Fransa, Almanya ve Bulgaristan gibi dış ülkelere giden ATATÜRK, bu tarihten sonra bir daha yurt dışına çıkmadı. Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 tarihinden, Yunan ordusunu İzmir'den denize döktüğü 9 Eylül 1922 tarihine kadar ülkenin düşman işgalinden kurtarılması için çalışmıştı. 1923'ten 1933 yılında kadar ise içte pek çok inkılap hareketine girişmiş, bu arada dış ülkelere gitme fırsatı bulamamıştı. Ancak dünyada gelişen olaylara seyirci kalmamış, devamlı olarak komşu ülkeler ve Avrupa devletleri ile diyalog hâlinde olmuştu. Buna Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri de dâhildi. Bu itibarla dış ülkelerdeki gelişmelerin hiçbiri ATATÜRK'ün dikkatinden kaçmamış, her fırsatta dış ülke liderlerine mektup ve telgraflar göndermişti. Ancak 1918-1938 yılları arasında içte pek çok meselenin bulunması, inkılaplar, hastalığı, ekonomik imkânsızlıklar, güvenlik gibi sebeplerden dolayı yurt dışı geziye çıkamamıştı. Bu dönemde şahsi olarak daha çok iç problemlerin çözülmesine, yıllardır savaşlar ve ihmallerle geri kalmış ülkesini modernleştirmek ve ileri medeniyetler seviyesine ulaştırmak için çaba sarf etmişti.

Öte yandan ATATÜRK, dünyanın gidişatının bir İkinci Dünya Savaşı yönünde olduğunu görmüş, bu konuda çevresindekileri uyarmıştı. İtalya'da ve Almanya'da Mussolini ve Hitler ile yükselen aşırı milliyetçilik onun bu ileri görüşünde yanılmadığını ortaya koymuştu. Ancak ATATÜRK'ün bilhassa sağlık problemleri bu dönemde yurt dışına seyahatte bulunmasına mani olmuştu. Ayrıca Hatay konusu gibi meselelerle uğraşarak ömrünün son dönemini halkı ve ülkesi uğruna feda etmişti. Yoksa İtalya'ya ve Almanya'ya birer seyahatte bulunduğunu, bu ülke liderlerini olası bir dünya savaşı konusunda uyardığını, yıllarca savaşlarda cepheden cepheye koşmuş, tecrübeli biri olarak onları ikna etmeye çalıştığını ve dünya kamuoyunda da destek gördüğünü tasavvur etmek güç değildir. Osmanlı sonrası Türkiye Cumhuriyeti için bu girişim, doğrusu takdire değer olurdu.

ATATÜRK en azından Kurtuluş Savaşı'nı yaptığımız Yunanistan'ın Başkanı Venizelos'un Türkiye'yi ziyaretine mukabele olarak o ülkeye gitmeyi istememişti. Bu sebeple de Ardıç'ın dediği gibi "ATATÜRK'ün Atina'ya gitmesi ve eski düşmanlarını kucaklaması, ATATÜRK'ün Cenevre'de yaptığı ünlü Milletler Cemiyeti konuşması, ATATÜRK'ün tarihî Beyaz Saray ziyareti, ATATÜRK'ün meşhur Moskova gezisi, ATATÜRK'ün unutulmaz Paris Barış Görüşmeleri" gibi hatıralarına sahip değiliz. Ancak başlangıçta da

belirttiğimiz gibi ATATÜRK'ün bedeninin ülke sınırları dışına çıkmaması onun dünyadan kopuk siyaset izlediği anlamına gelmemektedir. Mesela İran, Rıza Şah'ın şahsında o dönemde ATATÜRK'ün düşüncelerini önemseyen ve benimseyen bir siyaset izlemişti. Bununla birlikte ATATÜRK'ün bağımsızlık mücadelesi ve bağımsızlığa verdiği önem tüm mazlum ülkelere örnek olmuştu.

Bütün bunlarla birlikte İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de cumhurbaşkanlığı döneminde yurt dışı ziyaretlerde bulunmaması dikkat çekicidir. Zira ATATÜRK döneminde başbakan olarak yurt dışından gelen misafirlere iadeiziyarete bulunan İsmet İnönü, âdeta ATATÜRK'ün bu konudaki siyasetini takip etmiş ve 1943 yılındaki Mısır ziyareti dışında cumhurbaşkanlığı döneminde herhangi bir ülkeye gitmemişti. Ayrıca cumhurbaşkanları içerisinde Cemal Gürsel de hiç yurt dışı seyahate çıkmamıştır.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

BOA; İ.BH, 12/1332 S-6.

BOA; İ.HB, 165/1333 Ra-003.

BCA; Dosya No. 327, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 2.9.27.

BCA; Dosya No. 85130, Fon Kodu.30.10.0.0, Yer No. 83.550.28.

BCA; Dosya No. 437236, Fon Kodu.30.10.0.0, Yer No. 261.759.21.

2. Gazeteler

Akşam; 7 Eylül 1936.

Akşam; 27 Haziran 1935.

Akşam; 12 Eylül 1933.

Cumhuriyet; 17 Haziran 1934, s.4.

Son Posta; No. 480, 25 Teşrinisani 1931, s.1.

Son Posta; No. 1253, 19 İkinci Kanun 1934, s.1.

Son Posta; No. 1750, 27 Haziran 1935, s.1.

3. Hatıralar

Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları; Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi "Gazi Baba Çok Kızmış!..", (2007). Haz. Murat KORALTÜRK, İstanbul.

AFETİNAN, Ayşe, (1999); *Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Karlsbad Hatıraları*, İstanbul.

ALTAY, Fahrettin (2008); *Görüp Geçirdiklerim On Yıl Savaş Ve Sonrası (1912-1922)*, İstanbul.

ATAY, Falih Rıfki (1955); *ATATÜRK'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul.

GRANDA, Cemal (1973); *ATATÜRK'ün Uşağı İdim*, Haz. Turhan Gürkan, İstanbul.

KARAKAŞ-İbrahim AKSOP-Gülnur (2006); *ATATÜRK, ATATÜRK'ü Anlatıyor-"Benim Tutkularım Var"-(1881-1919)*, İstanbul.

4. Araştırmalar

AFYONCU, Erhan (2005); *Osmanlı'nın Hayaleti*, İstanbul.

AKBAŞ, İsmail (2008); "Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C VII, Sayı 16-17, İzmir. 311-333.

AKGÜL, L. Hilal (2005); "Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 4, Sayı 7, İstanbul. 1-42.

AKYOL, Taha (2008); *Ama Hangi ATATÜRK*, İstanbul.

ALTINER, Avni (1981); *Her Yönüyle ATATÜRK*, İstanbul.

ARDIÇ, Engin (14 Mart 2009); "ATATÜRK'ün Pasaportu Var mıydı?", *Sabah*, 3.

ARI, Kemal (1991); "İzmir'deki Suikast Girişimi Sırasında Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Gezisi ve Onun Suikastı Nasıl Karşılıdığına İlişkin Bir Anı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C I, Sayı 1, İzmir 1991. 247-259.

ARMAĞAN, Mustafa (2007); "ATATÜRK Uçaktan Korkar mıydı?", *Küller Altında Yakın Tarih-2*, İstanbul 2007. 74-79.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1983-1995); *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*, C III, İstanbul.

BARDAKÇI, Murat (1999); *Şahbaba*, İstanbul.

BAYDAR, Mustafa (2000); *ATATÜRK'le Konuşmalar*.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi (1921-2005); (2005); Ankara.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (2002); C I, İstanbul.

ÇAĞLAR, Derviş Ömer; "ATATÜRK Neden Dış Seyahate Çıkmadı?", <http://www.indigodergisi.com/doc41.htm>, erişim 27 Mart 2010.

ÇALIK, Ramazan; *ATATÜRK ve 1900 Sonrası Türkiye Hakkında Yazılmış Almanca Eserler Bibliyografyası*, Manisa 2001.

ÇEÇEN, Anıl; *Kemalizm*, Ankara 2007.

ÇELİKER, Fahri; "ATATÜRK'ün Yaşamından: Almanya Seyahati", *ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi*, C IV, Sayı 12, Ankara 1988, s. 651-663.

DÜNDAR, Can (2004); *Yükselen Bir Deniz*, İstanbul.

GÖNLÜBOL-Mehmet (1963); Sar-Cem, *ATATÜRK ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul.

GÜRÜN, Kamuran (1991); *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara.

KİNROSS, Lord (1994); *ATATÜRK: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet SANDER, İstanbul.

KOLESNİKOV, Aleksandr (2010); *Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı ATATÜRK Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, Çev. İlyas KAMALOV, ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan (1996); "Mustafa Kemal'in 1908 Ekim-Kasım'ında Trablusgarp ve Bingazi Gezisi", *Uluslararası İkinci ATATÜRK Sempozyumu (9-11 Eylül 1991-Ankara)*, C I, Ankara. 317-337.

KONGAR, Emre; *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından ATATÜRK*, İstanbul 1999.

KOPAÇLI, Zekiye; "ATATÜRK'ün Almanya'ya Yaptığı Ziyaretin 80. Yıl Dönümü Münasebetiyle Almanya'da Parkhotel'de Açılan ATATÜRK Köşesi", *ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII, Sayı 38, Temmuz 1997, S 549-556.

KUTAY, Cemal; *Tarih Aydınlığı-Seçmeler*, C III, İstanbul 2000.

Landau, Jacon (1980); "ATATÜRK'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika", *ATATÜRK'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara. 39-47.

LEWIS, Bernard (2009); *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara.

LÜTEM, İlhan (2002); *Mustafa Kemal ATATÜRK 57 Yılın Öyküsü-Kendisi*, C I, Ankara.

Mustafa Kemal'den Geriye Kalanlar Ulu Önder'in Gençliğe Mirası; (Derleyen: Ziya ELİTEZ), İstanbul 2007.

OZANKAYA, Özer (1999); *Cumhuriyet Çınarı*, Ankara.

ÖNDER, Mehmet (1998); *ATATÜRK'ün Yurt Gezileri (1923-1938)*, Ankara.

ÖZEL, Sabahattin (2004); "ATATÜRK'ün Büyük Taarruz Öncesinde Adapazarı-Izmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 3, Sayı 5, İstanbul. 145-175.

SANDER, Oral; *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara 2003.

SANDIKLI, Atilla (2008); *ATATÜRK'ün Dış Politika Stratejisi ve Avrupa Birliği*, İstanbul.

SORGUN, Taylan (2004); *İmparatorluktan Cumhuriyete*, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal N. (1981); "ATATÜRK'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri Yedi Belge (1930-1937)", *Bellekten*, C XIV, Sayı 177, Ankara. 157-207.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (1993); *ATATÜRK ve Yabancı Devlet Başkanları*, I, Ankara.

ŞİŞMAN, Adnan (2000); "ATATÜRK Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar", *ATATÜRK 4. Uluslararası Kongresi (25-29 Ekim 1999-Türkistan-Kazakistan) Bildiriler*, C I, Ankara. 165-176.

UZUN, Hakan (2006); "Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele Başlarında Kırşehir'e Gelişi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Ankara. 59-76.

VELİKOV, Stefan (1989); "Kemal ATATÜRK ve Bulgar-Türk İlişkileri", *IX. Türk Tarih Kongresi*, C III, Ankara. 1955-1960.

VILLALTA, Jorge Blanco (2000); *ATATÜRK*, Çev. Fatih ÖZSÜ, Ankara.

YILMAZ, Mustafa (2002); "ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)", *Türkler*, C XVI, Ankara. 579-596.